

FLODDERT GEZELLES FLIEFLODDERKE NOG, OF IS HET INTUSSEN EEN FLADDERENDE VLINDER?

Miet Ooms*

*'Kom e' keer hier, flieflodderke,
'k hebbe u, 'k hebbe u zoo lief'
Maar 't wipte, 't wupte, 't en wachtte niet,
en 't liet mij alleene zijn.*
(Guido Gezelle, 'Kom e' keer hier', 1860)

1. Inleiding

Toen ik als wetenschappelijk medewerker in de redactie zat van het *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*, maakte de redactie van het zusterproject in Gent, het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten* (WVD), een van de mooiste en meest complete woordkaarten die ik ken: die van de vlinder. De kaart is gebaseerd op gegevens uit de vragenlijsten van de vroegere Zuidnederlandsche Dialectcentrale, die nog steeds in het Leuvense dialectarchief rusten, en uit de *Reeks Nederlandse Dialectatlassen*. Het was een echt huzarenstukje. Hoewel alle dialectwoorden werden omgezet naar vernederlandste trefwoorden en ontdaan van fonetische variatie, bleken er nog bijzonder veel trefwoorden te zijn. Die grote variatie op een overzichtelijke manier in kaart brengen, waarbij de verwantschappen tussen woorden onderling in één oogopslag duidelijk is, is niet zo eenvoudig. De redactie is daar opvallend goed in geslaagd. Daardoor is de vlinderkaart niet alleen heel informatief, maar ook heel mooi. Het is een kaart die de rijkdom van de dialectwoorden-

---

* Miet Ooms was verbonden aan de KULeuven als redacteur van het *Woordenboek van de Brabantse en Limburgse dialecten*.

schat uitstekend weergeeft. En ze hangt al heel wat jaren op de deur van het Leuvense dialectarchief, mijn vroegere werkplek.

Ondanks die enorme woordenrijkdom is er één overheersend woord – met name in Nederland: *vlinder*. Voor dit artikel ben ik nagegaan hoe het vandaag zit met die rijkdom: houden de dialectwoorden stand, of hebben ze plaats moeten maken voor het standaardtalige, en toen al heel aanwezige *vlinder*?¹

2. De oorspronkelijke vlinderkaart

De oorspronkelijke vlinderkaart werd in 1994 ontworpen door Jacques Van Keymeulen en WVD-redacteur Kristien Vandersypt. De woorden hebben betrekking op de gekleurde dagvlinder, en kunnen in de praktijk over verschillende vlindersoorten gaan. De belangrijkste gegevensbron is de Reeks Nederlandse Dialectatlassen. Omdat die reeks atlassen in de loop van een lange periode tot stand is gekomen, is de woordenschat die op de kaart staat niet even oud. De gegevens uit Vlaanderen zijn in de periode voor en vlak na W.O. II geattesteerd, die uit Nederland enkele decennia later. Dat betekent dat het dialectverlies op het moment van de opnames in Nederland al verder gevorderd was dan van de opnames in Vlaanderen, en dat heeft zijn weerslag op de kaart. Toch zijn niet alle *vlinders* verdwenen dialectwoorden. In het noorden van Nederland is *vlinder* (in Friesland *flinter*) het gewone inheemse dialectwoord.

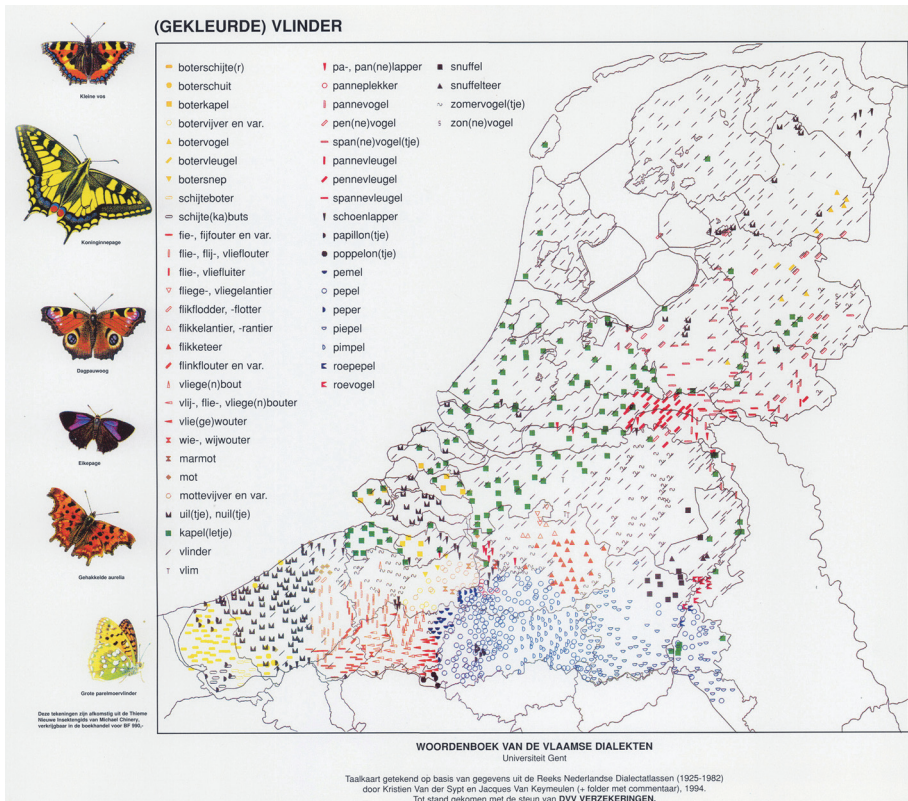
Bij de kaart hoort een brochure van de hand van Van Keymeulen (1994) met uitleg over de herkomst van de verschillende dialectwoorden, gesorteerd op etymologie en benoemingsmotief. Het artikel is nadien online gepubliceerd op de website van de drie grote Regionale Woordenboeken en kan momenteel geraadpleegd worden op het dialectloket (<http://www.dialectloket.be/beeld/taalkaarten/de-gekleurde-vlinder/>).

- ◆ De grootste en meest diverse groep is de groep *fifaldrôn*. Die bevat alle woorden met de elementen *vlie-*, *flik-*, *wie-*, *vi-*, *fie-*, *-fouter*, *-flouter*, *-vijver*, *-wouter* enz. Het zijn reduplicaties, die waarschijnlijk te maken hebben met het fladderen van het diertje. Ook de elementen *boter*, *bouter*, *snuffel* en *muffel* horen bij deze groep. En *vlinder* zelf natuurlijk.
- ◆ De groep *papilio* is de Romaanse versie van het Germaanse *fifaldrôn*. De etymologie is dus dezelfde. Bij die groep hoort uiteraard het Franse *papillon*, maar ook *piepel*, *pimpel*, *pemel* enz.
- ◆ De groep *kapel* en samenstellingen. Deze etymologie is nog onduidelijk.
- ◆ Samenstellingen met *penne-* en *(s)panne-*: ook die etymologie is onduidelijk. Ook andere woorden met *-lapper* en de samenstelling met *pelle-* horen bij deze groep.

- ◆ De woorden *zomervogel* en *zonnevogel*, die verspreid voorkomen, houden verband met het feit dat het diertje zich vooral in de zomer laat zien. Samenstellingen met *zon* en *zomer* komen ook in andere talen voor.
- ◆ De woorden *uil*, *mot* en *marmot* hebben meestal betrekking op nachtvlinders. In sommige regio's is de betekenis verschoven van 'nachtvlinder' naar 'vlinder'. Ze komen verspreid voor.
- ◆ De samenstellingen met *roe-* zijn erg zeldzaam. De etymologie ervan is niet bekend.

3. Vanwaar die variatie?

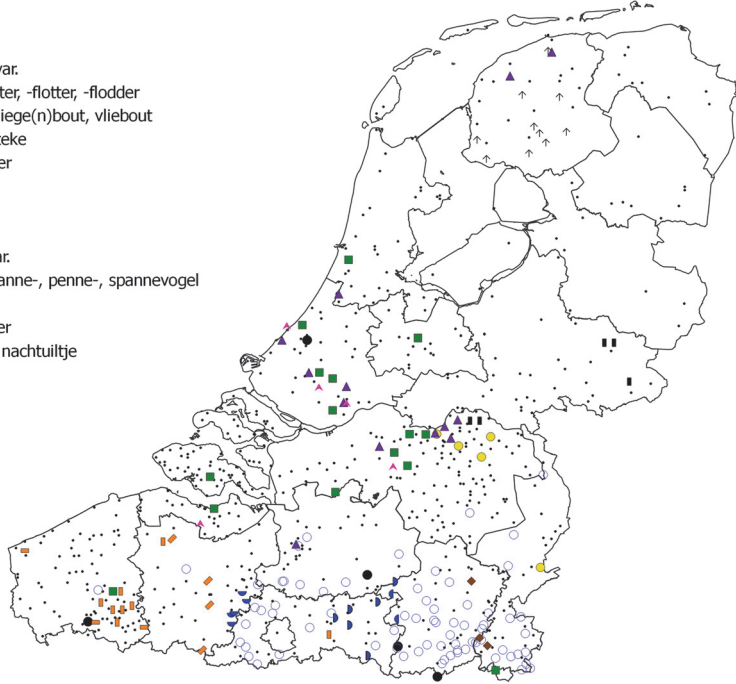
Van Keymeulen (1994) vermeldt al dat er een opvallend groot aantal dialectwoorden bestaat voor het concept 'gekleurde dagvlinder'. Hij vermoedt dat dat te maken heeft met het grote aantal soorten gekleurde vlinders in onze contreien. Van Keymeulen (1994) denkt ook dat de naam voor een van die soorten een bete-

Figuur 1: Gekleurde vlinder (1994)

Vlinder (2018)

- vlinder
- ↑ fiinter
- fie-, fijfouter en var.
- fiie-, fij-, vlieflouter, -flotter, -flodder
- ◆ vlie(ge)wouter, vliege(n)bout, vliebout
- papillon, papillotteke
- pepel/pepel/peper
- ▼ pemel
- ▶ pimpel
- piepeling
- kapel(letje) en var.
- pannevleugel / panne-, penne-, spannevogel
- ▲ schoenlapper
- ◆ snuffel, snuffelteer
- ▲ uil(tje), nuil(tje), nachtuiltje
- zomervogel(tje)

Figuur 2: Vlinder (2018)

kennisuitbreiding heeft gekend, of als prototypische naam is gaan gelden voor het concept ‘gekleurde vlinder’. Latere gegevens uit het WVD (De Pauw, Van den Heede & Van Keymeulen 1999) bevestigen dat idee. Soms staat bij een woord een specifieke soort vermeld, zoals de *atalanta*. Af en toe wordt ook expliciet een naam voor een specifieke soort genoemd, zoals *karotevlinder* voor de dagpauwoog in Gullegem (De Pauw, Van den Heede & Van Keymeulen 1999: 145).

Dat in de dialecten sommige concepten met veel en andere net met weinig verschillende woorden worden aangeduid, is een open deur. De vraag waarom dat zo is, kon bij gebrek aan materiaal en middelen heel lang enkel met vermoedens worden beantwoord. In de variatilinguïstiek werd de laatste decennia steeds vaker gebruikgemaakt van allerlei statistische methodes om dit soort vraagstukken aan te pakken. Maar om dat te doen heb je naast statistiek ook voldoende grote digitale corpora nodig, en voor de dialectologie ontbraken die. Tot voor kort. De drie grote regionale woordenboeken, waar sinds de jaren zestig aan gewerkt wordt en waarvan het laatste, het *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten*, onlangs werd afgerond, worden op dit moment volledig gedigitaliseerd en samengevoegd. Karlien Franco, onderzoekster variatilinguïstiek aan de KU Leuven, kon voor haar proefschrift

Concept features and lexical diversity. A dialectological case study on the relationship between meaning and variation (2017) gebruikmaken van de bestaande digitale databank uit het gedeelte Algemene Woordenschat en haar analyses leverden alvast heel wat nieuwe inzichten op.

Franco toetste een aantal hypotheses rond het voorkomen van variatie aan enkele woordvelden uit de drie woordenboeken. Zo onderzocht ze de rol van saillantie bij lexicale variatie aan de hand van het woordveld ‘flora’. Saillantie heeft te maken met de mate waarop een concept bekend en vertrouwd is bij een taalgebruiker. Zo is een kookpot erg saillant voor de gewone taalgebruiker, maar een snelkookpan al veel minder. Er zijn verschillende redenen waarom het ene begrip of concept bekender is, en dus saillanter, bij een groep mensen dan het andere. Een concept kan saillant zijn omdat er in de omgeving veel over gesproken wordt. Zo zal er in een agrarische omgeving veel meer over dieren en alles wat daarmee te maken heeft worden gepraat dan in een stad. Dat is tekstuele saillantie. Maar niet alles wat we in onze omgeving zien is ook een gespreksonderwerp. Dat wordt wel eens het ‘tandenborstelprobleem’ genoemd: hoewel iedereen doorgaans wel een of meer tandenborstels in zijn omgeving heeft en ze ook vaak gebruikt, zul je het woord ‘tandenborstel’ erg weinig tegenkomen in tekst- of gesproken corpora. Dan gaat het over experiëntiële saillantie. Als je tekstcorpora onderzoekt, kun je bijgevolg enkel uitspraken doen over die experiëntiële saillantie. Je weet immers niet zeker hoe frequent het concept effectief voorkomt in de leefwereld van elke individuele respondent, maar wel hoe vaak het in het corpus wordt vermeld.

Een van de weinige woordvelden waarbij je de tekstuele saillantie – ofwel het voorkomen in de omgeving van de taalgebruiker – wel tot op zekere hoogte kunt achterhalen, is de flora. De *Atlas van de Flora van Vlaanderen en het Brussels Gewest* bevat immers voor honderden planten informatie over hoe dikwijls en waar die planten voorkomen. Op die manier wordt heel duidelijk welke planten frequent voorkomen in heel Vlaanderen en welke niet. Daarom koos Franco voor dit woordveld om de invloed van beide vormen van saillantie op dialectvariatie te onderzoeken. Franco onderzocht zowel het verband tussen plantfrequentie en lexicale variatie als tussen het nut van de plant (medisch, voeding) en variatie. Ze kwam tot de conclusie dat er wat betreft frequentie wel degelijk een verband is: hoe frequenter een plant voorkomt in de omgeving, hoe minder lexicale variatie er is. Maar de plantfrequentie alleen bleek niet genoeg als verklaring. Ook het nut speelt een rol: voor eetbare of medicinale planten, nuttige planten dus, is er minder lexicale variatie. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat mensen vaker en ook buiten hun enge omgeving over frequente en/of nuttige planten spreken en ze daardoor automatisch hetzelfde woord gebruiken om die planten te benoemen. Op basis van dit onderzoek kan deze hypothese niet bevestigd worden, omdat het materiaal geen

informatie bevat over hoe vaak er effectief in het dagelijkse leven over de planten wordt gesproken.

Wat betekent dit nu voor onze vlinder? Hoewel Franco het woordveld fauna zelf niet onderzocht heeft, vertoont het wel gelijkenissen met de flora. Het gaat over concepten in de natuur, met een vast te stellen verspreidingsgebied, een verdeling in soorten en subsoorten en in dieren die wel of niet nuttig zijn voor de mens. Daarom is het de moeite waard om de lexicale variatie voor het concept ‘vlinder’ te bekijken in het licht van bovenstaande onderzoeksresultaten. Enkele vermoedens:

- ♦ Aangezien er veel gekleurde vlinders zijn die heel frequent voorkomen in het hele taalgebied, zou je verwachten dat er niet zoveel lexicale variatie is voor het concept ‘gekleurde vlinder’. In het midden en noorden van Nederland is dat inderdaad het geval: het woord *vlinder* wordt in een ruime regio gebruikt. Maar in het oosten en zuiden van Nederland en in heel Vlaanderen zien we toch een ander beeld.
- ♦ Het is ook maar de vraag of vlinders zo’n frequent gespreksonderwerp zijn, een van de oorzaken van een – mogelijk – lage lexicale variatie. Vlinders zijn er gewoon, net zoals je tandenborstels gewoon in huis hebt. Het zijn geen dieren die een specifiek nut hebben, zoals bijen. Mogelijk is dat een van de oorzaken waarom de lexicale variatie toch behoorlijk hoog is in een aantal regio’s
- ♦ Ten slotte is de ‘gekleurde vlinder’ natuurlijk niet één soort, maar de overkoepelende term voor een veelheid aan soorten. Ook dat is, zoals Van Keymeulen (1994) al stelde, een mogelijke oorzaak van die grote variatie. Sommige soorten krijgen een eigen benaming, met verschillende benoemingsmotieven. Vermoedelijk hebben in diverse regio’s telkens een andere benaming een betekenisverruiming ondergaan, waardoor ze als naam voor de gekleurde vlinder in het algemeen zijn gaan dienen. Ook dat vermoeden werd al aangehaald in Van Keymeulen (1994). De resultaten van Franco (2017) spreken dit alvast niet tegen.

4. De namen voor vlinder in 2017-2018

Einde 2017 nam ik in Vraag & Antwoord 5 van de Stichting Nederlandse Dialecten de volgende vragen op: “Hoe noemt u in uw dialect ... een vlinder?” en “Indien het een ander woord is dan ‘vlinder’, welk van de twee wordt tegenwoordig het vaakst gebruikt?”. Op die manier wilde ik niet alleen nagaan welke dialectwoorden uit de oudere gegevens nog bekend zijn, maar ook welke nu nog gebruikelijk zijn. Omdat voor deze vragenlijst maar uit een beperkt deel van het taalgebied antwoorden binnenkwamen, heb ik dezelfde vragen opnieuw gesteld als dertiende mini-

onderzoekje voor mijn website Taalverhalen. Door die lijst wat gerichter rond te mailen, te plaatsen bij dialectverenigingen en te delen op sociale media, leverde die uiteindelijk voldoende materiaal op uit de rest van het taalgebied voor een duidelijk beeld van de huidige situatie.

Ik heb waar mogelijk de symbolen overgenomen van de oorspronkelijke vlinderkaart, omdat dat de vergelijking eenvoudiger maakt. Enkele afwijkingen:

- ♦ *Zomervogel* heeft een ander symbool gekregen, omdat het oorspronkelijke symbool niet duidelijk genoeg is.
- ♦ Ik heb de trefwoorden *pepel*, *piepel* en *peper* samengenomen om de kaart duidelijker te maken en omdat die drie trefwoorden fonologische varianten van elkaar zijn. De r/l-wissel komt in die streek ook bij andere woorden voor, bijvoorbeeld *hamer-hamel* en *lepel-leper*.
- ♦ Om dezelfde reden, namelijk duidelijkheid en verwantschap, heb ik *pannevogel*, *pennevogel*, *spannevogel* en *pannevleugel* hetzelfde symbool gegeven. Voor de precieze antwoorden en plaatsen verwijs ik naar de lijst in de bijlage bij dit artikel.

In vergelijking met midden van de vorige eeuw is de situatie als volgt veranderd:

- ♦ Het woord *vlinder* heeft een duidelijke expansie gekend. Waar het vroeger voornamelijk voorkwam in Nederland en sporadisch in West-Vlaanderen en net over de rijksgrens, heeft het nu het volledige taalgebied ingepalmd. Niet alleen dat, op de vraag welke variant het vaakst wordt gebruikt als er meer dan een naam is voor het concept, wordt vrijwel altijd *vlinder* geantwoord. Van de andere woorden wordt dan weer vaak gemeld dat ze “alleen bekend zijn bij de oudere generatie” of dat “mijn vader/moeder/grootvader/grootmoeder dat altijd zei”. Het gangbare woord in de hedendaagse taal is overal *vlinder*, ook in de dialecten.
- ♦ De enige uitzondering zijn de woorden uit de groep *pepel/piepel/peper* en *pe-mel*, *pimpel* en *piepeling*. De oudere generaties (ouder dan 50) vermeldt *vlinder* niet eens, en alleen voor de jongeren (jonger dan 25) is *vlinder* het meest gangbare woord. Deze groep dialectwoorden houdt op dit moment nog behoorlijk goed stand, maar de eerste afbrokkeling wordt bij de jongere generatie toch ook zichtbaar.
- ♦ Naast *pepel* en varianten zijn er enkele dialectwoorden die op zijn minst nog bekend zijn in de regio: de groep *fie-*, *fijfouter* en varianten; de groep *flie-*, *flij-*, *vlieflouter*, *-flotter*, *-flodder*; *kapel(leke)*; *vlie(ge)wouter* en varianten en *zomervogel(tje)*. Het aantal meldingen ligt wel een heel stuk lager dan bij de oude kaart.

- De woorden *snuffel(teer)*, *schoenlapper* en *uiltje* komen ook voor op de oude kaart, maar in een andere regio. De eerste twee zijn waarschijnlijk de laatste restanten van een veel groter aaneengesloten gebied dat al ten tijde van de oude vlinderkaart aan het versnipperen was. Bij *uiltje* is er mogelijk is iets anders aan de hand. *Uiltje* is volgens Van Keymeulen (1994) oorspronkelijk de naam voor de nachtvlinder, die in sommige regio's (bijv. West-Vlaanderen) een betekenisuitbreiding heeft gekend naar vlinder in het algemeen. Waarschijnlijk zijn de meldingen op de huidige kaart nog steeds woorden voor nachtvlinder en niet voor vlinder in het algemeen. Dat wordt ook bevestigd in sommige opmerkingen.
- Het woord *flinter* komt niet voor op de oude kaart. Mogelijk werd dat samengevoegd met *vlinder*, of het werd niet opgenomen omdat het Fries is en geen Nederlands. Voor deze kaart heb ik het wel als apart trefwoord opgenomen omdat het elke keer expliciet als Friese variant werd aangeduid (tegenover het Nederlandse *vlinder*).

5. Functioneel of structureel dialectverlies?

5.1. Algemeen

Dialectverlies kun je vanuit twee invalshoeken bekijken:

- ♦ Is er dialectverlies omdat mensen minder dialect spreken? Dan spreken we van functioneel dialectverlies.
- ♦ Verliezen de dialecten hun 'scherpe kantjes', hun meest typische kenmerken, en beginnen ze meer en meer op elkaar te lijken? Dat noemen we structureel dialectverlies of dialectnivellering.

Het is natuurlijk niet mogelijk om voor de dialectwoorden voor één concept uit te maken of we met functioneel dialectverlies of met dialectnivellering te maken hebben. Daarvoor hebben we te weinig gegevens: niet alleen gaat het maar over één concept, maar we weten ook niet hoe vaak er over dat ene concept wordt gesproken (textuele saillantie) en in welke mate het concept tot de leefwereld van de taalgebruikers hoort. Wat we wel kunnen doen, is de nieuwe gegevens vergelijken met de oude, nagaan op welke manier de leefwereld van de mensen is veranderd en proberen uit te maken op welke manier dat een invloed heeft (gehad) op het dialectverlies.

Vijfentwintig jaar geleden onderzocht Van Keymeulen (1993) de kennis en het gebruik van de dialectwoorden in Vlaanderen voor de volgende concepten: egel,

kikvors, stier, honing, aardbei, kuit, ui, doodkist, etensbord, aardappel, schommel, paardebloem, etensvork, etter, kaft, emmer en vlinder en vergeleek die resultaten met de corresponderende kaarten uit Leidse Taalatlas (en andere kaarten op basis van ZND-materiaal voor vlinder en emmer). Voor Nederland zijn er geen gegevens. De onderzoeksgroep bestaat immers uit 517 studerende jongeren uit heel Vlaanderen. Van Keymeulen rapporteert vervolgens uitgebreid over kaft, schommel, ui, kikvors, aardbei en egel en gebruikt die resultaten voor een onderverdeling. Hij stelde vast dat er structureel dialectverlies (dialectnivellering) was voor een flink aantal van de onderzochte begrippen – maar niet voor allemaal. Volgens Van Keymeulen (1993) zijn de resultaten voor vlinder vergelijkbaar met die voor het besproken concept kaft. Daarvan zegt hij dat bijna niemand van de respondenten de oorspronkelijke dialectwoorden die op de oude kaart staan nog kent. Voor kaft kent 96% van de respondenten alleen het standaardtaalwoord, voor vlinder is dat zelfs 97%. In beide gevallen kwam dat standaardtaalwoord op de oude kaarten naar verhouding weinig voor. (Van Keymeulen 1993, 82-83). Dit beeld klopt zeker lang niet voor alle onderzochte dialectwoorden. De kaart voor het concept schommel bijvoorbeeld wijkt in 1993 nauwelijks af van de kaart uit de Leidse Taalatlas. Het beeld bij de andere concepten zit telkens ergens tussen deze twee uitersten.

Van Keymeulen (1993) onderzocht de dialectkennis en -attitude bij studerende jongeren. Nu, vijftientig jaar later, is die onderzoeksgroep volwassen en hebben de meesten onder hen waarschijnlijk zelf kinderen. Als die groep zelf het dialectwoord voor vlinder al niet meer kende, konden ze het uiteraard ook niet doorgeven. Daar tegenover staat dat de dialectkennis van leeftijdsgenoten die niet verder hebben gestudeerd bijvoorbeeld, niet onderzocht is. We weten dus niet hoe het gesteld was met hun dialectkennis en -attitude anno 1993. Via die groep kan er dus wel nog kennis van het dialect zijn doorgegeven.

Na 1993 zijn er nog heel wat monotonische studies uitgevoerd rond structureel dialectverlies, doorgaans masterscripties. In 2014 onderzochten Van Keymeulen en Ghyselen het dialectverlies in Vlaanderen opnieuw, maar deze keer lag hun focus op functioneel dialectverlies. Ze ondervroegen studenten uit de hele regio over hun (gerapporteerde) dialectkennis en -gebruik en vergeleken die resultaten met eerdere onderzoeken uit 1979 (Willemyns) en 1993 (Van Keymeulen). Daaruit blijkt dat er sprake is van functioneel dialectverlies, maar er komen ook grote verschillen tussen de provincies onderling naar boven (tabel 2). In Limburg en Oost-Vlaanderen is het dialectverlies het eerste ingezet, maar is het in de laatste periode eerder stabiel gebleven. West-Vlaanderen daarentegen heeft heel lang een hoog percentage dialectsprekers gekend, maar de laatste periode is er wel een vrij sterke achteruitgang. De onderzoeksgroep bestond zowel in 1993 als in 2014 uit universiteitsstudenten. Voor heel Vlaanderen rapporteerden in 1993 nog 59% van

de studenten dat ze het lokale dialect goed konden spreken, in 2014 waren dat er nog maar 28,6%. Degenen die aangaven dat ze nog dialect kunnen spreken, doen dat enkel nog in informele lokale of regionale situaties, dus in het gezin of bij vrienden.

	Willemyns (1979)	Van Keymeulen (1993)	Ghyselen & Van Keymeulen (2013)
West-Vlaanderen	98%	88,2%	53,6%
Oost-Vlaanderen	86,43%	49,6%	16,6%
Vlaams-Brabant	91,28%	62,1%	39,1%
Antwerpen	71,78%	8,3%	14,4%
Limburg	83,93%	40%	23,8%
Totaal	???	59%	28,6%

Tabel 1: 'Ik kan het dialect goed spreken' (Ghyselen & Van Keymeulen 2014:123 en Ghyselen 2016:56).

5.2. *Functioneel dialectverlies en de vlinder*

Ik ga voor dit artikel niet in op de vraag welke taalvariant in het algemeen het dialect aan het vervangen is. Daarvoor verwijs ik naar Ghyselen & Van Keymeulen (2014) en Ghyselen (2016). Relevant voor dit verhaal is de vraag of de cijfers voor dialectkennis per provincie overeenkomen met de kennis – of het verdwijnen ervan – van het dialectwoord voor het concept vlinder.

Op de kaart is te zien dat het oorspronkelijke dialectwoord voor de vlinder vooral standhoudt in de provincies Limburg en Vlaams-Brabant. In de provincie Antwerpen is bijna alles verdwenen, in de provincies West- en Oost-Vlaanderen zijn er nog wat versnipperde restanten. Deze observatie komt niet overeen met de algemene situatie van de dialecten zoals hierboven beschreven. Om de een of andere reden hechten Vlaams-Brabant en Limburg nog vrij sterk aan hun *pepel*, *piepel*, *peper*, *pimpel* of *piepeleer*, terwijl de dialectvaste West-Vlaming zijn *uiltje* en *boterschijter* helemaal heeft opgegeven. Het feit dat de jongere generatie wel algemeen *vlinder* zegt en de dialectwoorden vooral kent van horen zeggen, bevestigt bovenstaande gegevens dan weer wel. Dialectverlies manifesteert zich, zoals uit Van Keymeulen (1993) al bleek, voor elk woord weer anders.

5.3. *Verschillen tussen leeftijdsgroepen anno 2018*

In Van Keymeulen (1993) bleek al dat de kennis van de dialectbenamingen voor de gekleurde vlinder sterk achteruit was gegaan in vergelijking met de eerste helft van

de twintigste eeuw. 97% van de ongeveer 500 ondervraagde studenten kende en gebruikte toen al het woord ‘vlinder’. Sommigen kenden het oorspronkelijke dialectwoord nog, maar lang niet iedereen. Die generatie zijn de veertigers van nu.

Zoals eerder gezegd, zijn de gegevens uit het huidige onderzoek afkomstig uit twee vragenlijsten. De eerste is als dialectvragenlijst gestuurd naar een vaste respondentengroep dialectsprekers. Het merendeel woont in Noord-Brabant of Zeeland en is ouder dan 60 jaar. Omdat er voor heel wat regio’s geen of amper gegevens waren, heb ik de vragenlijst naar een ander respondentennetwerk gestuurd. Deze groep is veel diverser en niet iedereen is dialectspreker. Voor het opzet van dit onderzoek, nagaan of het oorspronkelijke dialectwoord voor het concept ‘gekleurde vlinder’ nog bekend/gebruikelijk is, vormde dit geen probleem. Als we de lijn van Van Keymeulen (1993) doortrekken, zou op zijn minst bij de respondenten jonger dan 40 het percentage *vlinder*-zeggers tussen 90 en 100% moeten liggen. Voor de oudere respondenten valt op basis hiervan niets te voorspellen.

Leeftijdscategorie	Aantal ‘vlinder’	Aantal uitsluitend ‘vlinder’
< 21 jaar	43/43 (100%)	35/43 (81%)
21 – 30 jaar	113/121 (93%)	103/121 (85%)
31 – 40 jaar	127/135 (94%)	111/135 (82%)
41 – 50 jaar	139/151 (92%)	125/151 (83%)
51 – 60 jaar	233/245 (95%)	199/245 (81%)
> 60 jaar	493/529 (93%)	395/529 (75%)

Tabel 2: Absolute en relatieve cijfers gerapporteerd ‘vlinder’ per leeftijdscategorie. Bron: V&A 5, Stichting Nederlandse Dialecten en Mini-onderzoekje 13, Taalverhalen, 2017-2018

Ik heb de respondentengroep van bijna 1000 respondenten onderverdeeld in 6 leeftijdsgroepen en ben nagegaan hoeveel respondenten het woord ‘vlinder’ kennen en voor hoeveel onder hen dat ook het enige woord is dat ze voor het concept ‘gekleurde vlinder’ kennen. Er is niet expliciet gevraagd naar het eigen gebruik, wel naar welk woord – als er meer dan één is – het gebruikelijkst is in de eigen regio.

Het eerste wat opvalt, is dat de verschillen tussen de leeftijdscategorieën verwaarloosbaar zijn. Het cijfer 100% bij de jongste categorie is relatief, omdat die groep vrij klein is. Bij een grotere onderzoeksgroep zou dat dus een beetje lager kunnen uitvallen. Ook de percentages respondenten die *vlinder* als enige woord kennen, liggen dicht bij elkaar: tussen 80 en 85%. Alleen in de oudste leeftijdsgroep, 60+ jaar, ligt het met 75% wel duidelijk lager, maar echt spectaculair is het verschil niet. Dat betekent wel dat een kwart van die groep op zijn minst naast *vlinder*

der nog één, soms meerdere dialectwoorden kent. Het bekendste dialectwoord is, zoals uit de kaart ook al blijkt, een woord uit de groep *pepel/piepel/peper*.

Opvallend is toch dat de kennis van de dialectwoorden de afgelopen 25 jaar nog niet volledig is verdwenen. Ook in de jongere generatie zijn er nog steeds mensen die de oorspronkelijke dialectwoorden op zijn minst nog kennen.

Op het eerste gezicht lijkt de situatie dus stabiel tegenover 1993. Maar dat is maar schijn. Bij vrijwel alle dialectwoorden wordt gemeld dat die woorden (alleen) door de ‘oudere generatie’ worden gebruikt, of ‘van vroeger’ zijn. Ook op de vraag welk woord het gebruikelijkst is als er meer dan één woord bekend is, is het antwoord steevast *vlinder*. Dat wijst erop dat het dialectverlies voor dit concept bijna volledig voltooid is en de oorspronkelijke dialectwoorden tot het talig-culturele erfgoed behoren. De oudere generaties, die het woord nog wel gebruiken, sterven uit, en een woord dat niet meer wordt gebruikt, is ook niet meer bekend bij de volgende generatie.

6. Hoe gaat het met de vlinder zelf?

Sinds de jaren zestig al melden vlinderverzamelaars dat de vlinderpopulatie erop achteruitgaat. Dat geldt niet alleen voor België en Nederland, maar voor heel Europa. Een van de belangrijkste oorzaken is de intensivering van de landbouw. Door het veranderende landgebruik zijn heel wat natuurlijke biotopen voor veel vlindersoorten verdwenen. Concreet gaat het over het verdwijnen van vlinderrijke graslanden door ontwatering, bemesting en het gebruik van bestrijdingsmiddelen. Maar de landbouw is niet de enige boosdoener. Ook door verkeerd natuurbeheer, met name het op de verkeerde manier of het verkeerde moment maaien, zijn er veel minder vlindereitjes, rupsen en poppen. Intussen is men zich hiervan bewust en passen de natuurorganisaties hun maaiproces aan (Wynhoff, Van Sway & Van der Maade 1999).

Intussen is in Nederland en België een aantal dagvlindersoorten verdwenen, en een aantal andere bedreigd. Dat wil niet zeggen dat ‘de vlinder’ bijna uitgestorven is, maar wel dat er minder variatie is en – vooral – dat ze in minder biotopen, en dus regio’s te zien is. Geen vlinderrijke graslanden, geen rondfladderende vlinders. Vlinders zie je ook niet, of bijna niet in dichtbebouwde gebieden. Ze slaan nu hoofdzakelijk hun vleugels uit in bos- en natuurgebieden, doorgaans de gebieden met veel open plekken (Bos 2006 en Maes, Van Reusel & Van Dyck 2013).

De vlinder is, zoals gezegd, een diertje dat geen specifiek nut heeft. Daardoor wordt er al minder over gepraat dan bijvoorbeeld over de bij. Je kunt je medemens erop attent maken, ‘Kijk, een vlinder!’, en tijdens vlindertellingen is het zeker een onderwerp van gesprek. Maar bij vlindertellingen praten mensen uit alle hoeken

van het land over het diertje. In dat register horen geen dialectwoorden thuis. Die twee feiten samen – dat er weinig over gepraat wordt en dat de vlinderpopulatie zelf sterk achteruitgegaan is in onze contreien – zorgen voor een derde oorzaak voor het verdwijnen van de dialectwoorden voor vlinder, naast het structurele en functionele dialectverlies in het algemeen.

7. Besluit

Zoals al bleek uit Van Keymeulen (1993) staan de authentieke dialectwoorden voor het concept ‘gekleurde dagvlinder’ op het punt te verdwijnen uit de woordenschat van de dialectspreker. Sommige woorden zijn al volledig weg uit het collectieve geheugen, andere zijn op zijn minst nog passief bekend. Maar het ziet er naar uit dat we over één à twee generaties enkel nog over *vlinders* zullen spreken in het hele Nederlandse taalgebied, en slechts een enkeling zich nog zal herinneren dat de een of andere voorouder het fladderbeestje anders noemde. Dat komt door de combinatie van een aantal factoren:

- ♦ In het hele taalgebied is sprake van functioneel dialectverlies. Dat betekent dat de situaties waarin nog dialect wordt gesproken heel beperkt zijn.
- ♦ De vlinder is zelden het onderwerp van gesprek. Het is geen uitgesproken handig of nuttig diertje, en daardoor valt er ook weinig over te zeggen. Dat geldt zeker voor de informele situaties waarin nog dialect wordt gesproken.
- ♦ De ‘gekleurde dagvlinder’ is een overkoepelende term voor specifieke soorten. Over het algemeen kennen overkoepelende termen minder variatie.
- ♦ Het beestje zelf staat ook onder druk. Heel wat soorten zijn verdwenen, en het leefgebied van overblijvers geraakt steeds meer versnipperd. Bovendien is er steeds minder landbouw en komen er minder mensen in de traditionele biotopen van vlinders: de weide- en graslandschappen.

Met andere woorden: alles zit tegen voor *Gezelles flieflodderken*. Gelukkig zijn de dialectwoorden wel net op tijd nog opgetekend en in kaart gebracht, zodat ze niet helemaal in de nevelen van de tijd zullen verdwijnen.

Referenties

Bos F., M. Bofveld, D. Groenendijk, C. Van Swaay & I. Wynhoff (2006). *De Dagvlinders van Nederland. Verspreiding en bescherming* (Nederlandse Fauna, deel 7). Leiden: Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis.

- De Pauw, T., V. Van Den Heede & J. Van Keymeulen (1999). *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten. Algemene Woordenschat Aflevering 2: Land- en waterfauna. Zoogdieren, vissen en andere waterorganismen, reptielen, amfibieën, insecten en andere kleine beestjes*. Tongeren: Drukkerij G. Michiels.
- Franco, K. (2017). *Bellis perennis*, variatie in de namenrijkdom voor planten in de dialecten van Vlaanderen. *Over Taal* 56 (2), 9-11.
- Franco, K. (2017). *Concept features and lexical diversity. A dialectological case study on the relationship between meaning and variation*. Leuven: Proefschrift KU Leuven.
- Ghyselen, A. & J. Van Keymeulen (2014). Dialectcompetentie en functionaliteit van het dialect in Vlaanderen anno 2013. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, 117-139.
- Ghyselen, A. (2016). *Verticale structuur en dynamiek van het gesproken Nederlands in Vlaanderen. Een empirische studie in Ieper, Gent en Antwerpen*. Gent: Proefschrift UGent.
- Maes D., W. Vanreusel & H. Van Dyck (2013). *Dagvlinders in Vlaanderen: nieuwe kennis voor betere actie*. Tielt: Uitgeverij Lannoo.
- Van Keymeulen, J. (1993). Een verkennend taalgeografisch onderzoek naar dialectverlies in Nederlandstalig België. *Taal en Tongval themanummer 6, Dialect en regiolectvorming*, 75-101.
- Van Keymeulen, J. (1994). *De (gekleurde) vlinder*. <<http://www.dialectloket.be/beeld/taalkaarten/de-gekleurde-vlinder/>> (geraadpleegd op 13 maart 2018).
- Wynhoff, I., C. Van Sway & J. Van der Maede (1999). *Veldgids Dagvlinders*. KNNV Uitgeverij.

NOTEN

- 1 Met dank aan Jan Stroop voor de suggesties en aanvullende informatie.
- 2 Uit Ghyselen (2016:56): “Aangezien Willemyns (1979) enkel percentages en geen absolute cijfers rapporteert, kan het totaal percentage dialectsprekers niet berekend worden.”

Bijlagen

I. De gegevens uit V&A5 (Stichting Nederlandse Dialecten)

Leeftijdscategorie	Aantal 'vlinder'	Aantal uitsluitend 'vlinder'	Andere dialectwoorden
< 21 jaar	16/16	13/16	Vijffouter (1/15)
21 – 30 jaar	50/50	44/50	Pemel (1/50)
31 – 40 jaar	44/45	37/45	Pipouw (1), flieflotter (1), pimpel (2), kepel (1), uiltje (1) (6/45)
41 – 50 jaar	51/56	47/56	Flieflotter (1), kapelleke (1), piekapel (2), piepel (3), miepmop (1), zomervogel (1) (7/56)
51 – 60 jaar	126/128	116/128	Vlimbouter (1), kapel (1), pepel (2), flinter (1), vliegenbout (1), flieflotter (1) (7/128)
Ouder dan 60 jaar	353/361	301/361	Pepel (3), pemel (1), pannevleugel (1), piepel (6), schoenlapper (5), kapelleke (3), mottevijver (1), fiefotter (3), snuffelteer (1), pennevogel (3), zomervogel (1), kapel (1), pimpel (1), flinkfloeder (1), botervrijver (1) pitmarmot (3), piekapel (1) (55/361)

II. De gegevens uit Mini-onderzoekje 13 (Taalverhalen)

Leeftijdscategorie	Aantal 'vlinder'	Aantal uitsluitend 'vlinder'	Andere dialectwoorden
< 21 jaar	27/27 ( )	22/27 (81%)	Papillon (2), papillotteke (1), flinter (1), piepel (1) (5/27)
21 – 30 jaar	63/71 (89%)	59/71 (83%)	Mottepiepel (1), piepel (3), piepeleer (1), flinter (2), flieflotter (1), kapel (1), pepel (1) (10/71)
31 – 40 jaar	83/90 (92%)	74/90 (82%)	Kapel (2), nachtuiltje (1), schoenlapper (1), flinter (3), piepel (3), flieflotter (1), vliegenbout (1), pepel (3), pennevogel (1), papillon (1) (17/90)
41 – 50 jaar	88/95 (93%)	78/95 (82%)	Piepel (3), vliegewouter (1), zomervogel (1), schoenlapper (1), flieflodder (1), pepel (1), pemel (2), pimpel (1), piekapel (1), flinter (2) (14/95)

Leeftijdscategorie	Aantal 'vlinder'	Aantal uitsluitend 'vlinder'	Andere dialectwoorden
51 – 60 jaar	107/117 (91,5%)	83/117 (71%)	Piepel (9), pepel (7), pemel (3), vliebouter (1), flieter (1), fliefloeder (1), piepeling (1), pimpel (1), schoenlappertje (1) (25/117)
Ouder dan 60 jaar	140/168	94/168	Fijfouter (1), flieflotter (1), flinter (1), kapel(letje) (5), kapoentje (1), panlapper (1), pemel (1), pennevoegel (2), piepel (26), pepel (15), pieper (1), piepeleer (2), piepeling (1), roevogel (2), schoenlapper (6), schoenmaker (1), snuffel (1), snuffelteer (1), nachtuiltje (1), zomervogel (1) (72/168)

III. Totaal

Leeftijdscategorie	Aantal 'vlinder'	Aantal uitsluitend 'vlinder'	Andere woorden
< 21 jaar	43/43 (100%)	35/43 (81%)	6 woorden bij 43 respondenten
21 – 30 jaar	113/121 (93%)	103/121 (85%)	11 bij 121
31 – 40 jaar	127/135 (94%)	111/135 (82%)	23 bij 135
41 – 50 jaar	139/151 (92%)	125/151 (83%)	21 bij 151
51 – 60 jaar	233/245 (95%)	199/245 (81%)	35 bij 245
Ouder dan 60 jaar	493/529 (93%)	395/529 (75%)	127 bij 529